

НАУКОВА РЕЦЕНЗІЯ

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2020: 48; 263–267 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2020.48.10566>

УДК 070(=161.1-021.485:477.83/86)"190/193"

ЩО ТАКЕ МОСКВОФІЛЬСТВО І ЯК З НИМ БОРОТИСЯ

Степан Кость

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна

e-mail: skost@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6566-5503>

У рецензії йдеться про монографію Т. Слотюк «Антиукраїнська суть москвофільської преси в Східній Галичині (1900-1939)», що вийшла друком у видавничому центрі Львівського національного університету імені Івана Франка (2019. – 248 с.). Монографія актуальна в контексті російської агресії проти України. Т. Слотюк проаналізувала зміст москвофільської преси 1900-1939 років і аргументовано довела, що ця преса вороже і навіть з ненавистю ставилась до України, до української національної ідеї та культури.

Ключові слова: москвофільська преса, Східна Галичина, національна ідея, російська агресія.

Не так часто автори кандидатських дисертацій після захисту на засіданнях відповідних спеціалізованих рад видають друком монографії на основі текстів своїх дисертаційних досліджень. Навіть навпаки – таке трапляється рідко, що пояснити не завжди вдається. Ось чому монографія Т. Слотюк «Антиукраїнська суть москвофільської преси в Східній Галичині (1900-1939)», що вийшла друком у видавничому центрі ЛНУ імені Івана Франка – приємний виняток. Монографія і актуальна, і цікава з огляду на деякі методологічні проблеми. Історики преси звернуть вагу на те, що дисертаційне дослідження «Преса москвофільського руху в Східній Галичині: ідейно-концептуальні засади, структура, еволюція (1900-1939)» (зрештою, ця назва чомусь залишилася на с. 2) у формі монографії отримало дещо іншу назву – власне, радше публіцистичну, але ця назва і розкриває суть наукової проблеми, що її досліджувала Т. Слотюк, і вказує на її актуальність. Якщо до 2014 року актуальність проблеми можна було обґрунтувати переважно на теоретичному рівні, то захоплення Криму, агресія на сході України, потужна антиукраїнська пропаганда, гібридна війна проти України з боку Росії – усе це дало сучасний фактичний матеріал для обґрунтування актуальності. Це підтвердили і всі наступні роки російсько-української війни. У передмові Т. Слотюк слушно вказує на ті чинники, що зумовлюють актуальність монографії, але, на мій погляд, відкрита агресія Росії проти України,

ворожість до України з боку російського суспільства – це переконливіший аргумент, ніж аргументи теоретичного характеру. І про це обов'язково потрібно було згадати.

Я пригадую дискусію кінця 90-х років на науково-теоретичній конференції, коли один із доповідачів примирливо відгукнувся про москвофілів – вони, мовляв, заблукалі, але брати. Це викликало неоднозначну реакцію, але не було одностайного і категоричного заперечення цієї думки. Ось чому я погоджуюся і солідарний із концепцією Т. Слотюк, яка, проаналізувавши москвофільську пресу означеного періоду, аргументовано довела: москвофільство і його преса, яка трансливала його ідеї, – це політична сила, яка вороже, іноді і з ненавистю ставилася до України, до української ідеї, до української культури.

Зрештою, у нас є класика, є праці, що допомагають визначити методологічну й концептуальну основу дослідження москвофільського руху та його преси. Це І. Франко, М. Грушевський, Д. Донцов, хоча й їхні твердження треба сприймати в певному історичному контексті. Так, І. Франко оцінював поділ української інтелігенції на два табори – українофільський і москвофільський – як головну болячку нашого національного життя (йдеться про статтю «Щирість тону і щирість переконань»), І. Франко добре знав і високо оцінював російську літературу, проте зачитуємо один уривок із цієї статті: «Чи знає д. Глушкевич (діяч москвофільського руху. – С. К.), що Достоевський у політичних питаннях був іноді крайнім реакціонером і видавцем дуже обскурних (від обскурантизму – мракобісся. – С. К.) часописей, що він, геніальний знавець людської душі і її патологічних збочень, розвивав притім у своїх писаннях погляди, які такий європеець, як Тургенев, називав «потокми гнилої води», що в питаннях національних Достоевський був досить тупий шовініст? Д. Глушкевич, не заїкаючись, славить Льва Толстого, як «експонента самобитної руської ідеї, свого роду Месію, антитезу до західноєвропейського матеріалізму». Тут що не слово, то непорозуміння. Чи знає д. Глушкевич, що той геніальний Толстой брався колись реформувати людову (народну. – С. К.) школу з такою програмою, щоб усунути з неї всі елементи новочасної освіти, а обмежитися на самім читанню, писанню, чотирьох арифметичних діланнях та церковщині? Чи знає д. Глушкевич, що той москвофільський месія зі своєю проповіддю «непротивлення злу» являється могутнім союзником російського деспотизму, хоч і як гостро іноді критикує його поодинокі ділання? Чи знає д. Глушкевич, що той «експонент самобитної руської ідеї» в очах освічених репрезентантів західноєвропейської культури часто являється тупим ігнорантом, що береться філософувати, не засвоївши собі ніяких основ філософічного мислення, і що його «антитеза до західноєвропейського матеріалізму» являється нічим іншим, як кепсько перевареним первісним християнством, змішаним із темним аскетизмом часів упадку старинного світу, отже культурним пережитком, який освічена людськість давно пережила й відкинула».

Не знаю, як би до цієї оцінки двох великих представників російської літератури поставилися новочасні москвофіли й прихильники «русского мира», якби знали цю думку І. Франка. Але вона має продовження: «Не вірте, молоді русофіли, своїм духовним батькам... що ми, галицькі українці, тим тільки й дишемо й живемо, що «ненавистю ко всьому руському». Не вірте їм у тім пункті, бо се свідомо брехня. Ми всі русофіли, чуєте, повторюю ще раз: ми всі русофіли. Ми любимо великоруський народ і бажаємо йому всякого добра, любимо і виучуємо його мову...» (Це були часи, коли І. Франко бачив різницю між царською владою і російським народом; цікаво,

що сьогодні сказав би великий гуманіст про російську владу і суспільство в контексті ставлення до України?). І. Франко як українець і гуманіст був русофілом, бо поважав духовні цінності сусіднього народу, але залишався українцем, що пропонував і галицьким москвофілам. Це був безуспішний заклик, бо москвофілство – це явище не культурницьке, а політичне, що теж показано в монографії Т. Слотюк.

Не можемо не згадати у зв'язку з думкою І. Франка про русофілство монографію О. Сухого «Від русофілства до москвофілства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті)», що вийшла друком 2003 року. Автор непослідовний, бо спочатку як синоніми сприймає русофілство і москвофілство (про це свідчить «Замість передмови»), але розвиток цієї течії аналізує як розвиток від русофілства до москвофілства, оскільки пише про русофілство ще й наприкінці ХХ століття. То коли ж виникло москвофілство? Докладно з'ясовувати зміст понять, якими оперує дослідник, – це методологічна вимога, і Т. Слотюк, слушно і однозначно інтерпретуючи зміст поняття «москвофілство», аналізує політичну еволюцію цієї течії та її неминучий крах. Зародження преси москвофілського руху у ХІХ ст. ще очікує свого дослідника, але на нашу думку, москвофілство від самого початку (скажімо, від 30-х років ХІХ століття) мало політичний аспект, його виникнення не можна розглядати поза політичним контекстом. На початку ХІХ століття для Російської імперії побачити російський «триколор» над Стамбулом і на верхів'ях Карпат – це була уже сформована мрія і політичний вектор зовнішньої політики.

Нам іноді не вистачає наукової категоричності у тлумаченні чи дослідженні міжнародних взаємин чи суперечливих моментів національного буття. Приклад подавали і найвидатніші. Скажімо, як погодитися із І. Франком, який на початку ХХ століття переконував, що ідея української державності – «поза межами можливого»? М. Грушевський дуже багато зробив для того, щоб показати історичну суть неославізму як замасковану форму панславізму (панрусизму), що стосується і генетичних коренів москвофілства, але тривалий час залишався прихильником української автономії в складі Росії. Чи можна це розглядати як своєрідне русофілство, адже лише після того, як більшовицькі війська Муравйова захопили Київ, М. Грушевський у збірнику статей «На порозі нової України» (березень 1918 року) писав, що у вогні його київського будинку згоріла і його московська орієнтація... А чим пояснити його повернення в підрадянську Україну – хіба лише науковими міркуваннями, а не певним радянським філософством?

У статті «Модерне москвофілство» (1913) Д. Донцов зазначав: «Під модерним москвофілством я розумію поширену в певних колах нашої інтелігенції якусь безмежну пошану до російської культури і якусь дивну духову належність від поглядів, що панують у поступових російських колах. Ся залежність і досі тяжіє як над нашою літературою, так і над громадською думкою і публічним життям. Ся залежність не дає українству й досі вийти з пелюшок і стати на власні ноги, ослаблюючи його відпорну силу в боротьбі зі сторонніми впливами». Д. Донцов уже в 1913 році закликав боротися з цим модерним москвофілством. Ще різкіше Д. Донцов висловився у доповіді «Культура примітивізму (Головні підстави російської культури)», яку він прочитав у червні 1918 року в Українському клубі. Д. Донцов мовив про згубний вплив російської культури, про спустошення, яке вона спричинила в українському духовному житті. На його думку, безупинну культурну експансію Росії треба стримати.

Український комуніст М. Хвильовий через кілька років теж закликав орієнтуватися на літературу Європи, а не Росії... Можна не погоджуватися з Д. Донцовим, коли він пише про російську культуру як про культуру примітивну, але його думки про москвофільство тодішньої української інтелігенції слушні й актуальні. Д. Донцов мав рацію у тому, що він попереджав українську інтелігенцію про політичну небезпеку москвофільства, а тому навіть якщо лише в цьому він мав рацію, то до його думки треба прислухатися.

Чи можемо ми сьогодні, в умовах російської агресії, в умовах війни бути русофілами, поважати майстрів російської культури, тих «кримнашівських» інтелігентів, хто не вважає нас окремим народом, а нашу державу незалежною? Як ми можемо ставитися до держави, яка не залишає нам іншого вибору, ніж війна на життя і смерть? Якщо москвофільство – це прокляття, що тяжіє над українською історією та нашою інтелігенцією, то над російською інтелігенцією теж тяжіє прокляття – це дивна любов (іноді вимушена) до своєї держави з її не лише величчю (таки надуманою) і силою, але й підступністю, лицемірством, жорстокістю, не любов'ю до «іншого». Це те, що не узгоджується не лише з українськими національними цінностями, але й загальнолюдськими.

На політичну небезпеку й політичні наслідки москвофільства і вказує Т. Слотюк. Зрештою, це наскрізна ідея монографії, бо її структуру побудовано так, щоб не описувати основну тематику москвофільської преси, а з'ясувати її основні ідейно-концептуальні засади (а вони в своїй суті антиукраїнські) і еволюцію москвофільства.

Щодо зауважень. Безперечно, перша теза, яку доводить Т. Слотюк (виникнення москвофільства у межах української політичної думки, ототожнення москвофільства з русофільством, особливо твердження про те, що москвофільство не було фатально приречене виконувати роль антиукраїнської сили) вимагає докладнішої, а головне переконливішої аргументації. Нема зауважень до доведення другої тези (у скороченому варіанті я сформулював би її так: відмова від української національної ідеї неминуче призводить до деградації будь-якої політичної сили, що виникає на українському ґрунті). Зате третю тезу (радянське фільство – це історичний різновид москвофільства) лише оприлюднено. Дослідниця лише порушила цю важливу проблему, але це теж її заслуга, бо далеко не всі дослідники готові визнати, що, наприклад, радянське фільське преса у Східній Галичині – це те саме політичне москвофільство. Хоча розуміємо, проблема потребує окремого дослідження.

З'ясовуючи методологічну основу дослідження, Т. Слотюк слушно робить висновок про плюралізм філософського обґрунтування методології й методики, а тому, певною мірою, й про плюралізм істини. Але що таке істина? М. Гайдеггер писав, що за цим піднесеним, але затертим і тупим словом мається на увазі те, що робить істинним. Він обґрунтовував відкритість істини всупереч тому, що інші розуміли відповідність об'єкта і знання про нього з боку суб'єкта. А що ж в такому разі є істиною? Хіба ми можемо переконати сучасних москвофілів, прихильників «русского мира» у тому, що вони не мають рації, висміюючи нашу мову, наші традиції, цінності, що це не є істиною? Ні (щоправда, є російськомовні українські націоналісти). Чи було б наше русофільство в умовах російської агресії істинним, виправданим, моральним? Ні.

...Коли Пилат запитав Христа «що таке істина?», Месія не відповів – Він і був істиною. Ми ж повинні відповідати на російську агресію й сучасне москвофільство і словом, і ділом, бо це наш обов'язок – інтелектуальний, моральний, громадянський.

WHAT IS MOSCOPHILIA AND HOW TO DEAL WITH IT?

Stepan Kost

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: skost_@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6566-5503>*

The review refers to T. Slotiuk's monograph «The Anti-Ukrainian Essence of the Moscophile Press in East Halychyna (1900-1939)», which was published at Ivan Franko National University Publishing Center in Lviv. According to the author of the review, it is a nice exception when the author passed his Ph.D. defense and then published a monograph based on the text of the dissertation.

The author emphasizes that the monograph is relevant in the context of Russian aggression against Ukraine. T. Slotiuk analyzed the content of the Moscophile press of 1900-1939 and argued that that press had been hostile and even hateful towards Ukraine, the Ukrainian national idea and culture.

The author of the review notes that T. Slotiuk correctly understands the content of the concepts of «Moscophilia» and «Russophilia»; the structure of the monograph is well thought out; besides, the author managed to avoid the usual descriptiveness. T. Slotiuk reasonably analyzes the basic ideological and conceptual foundations of the Moscophile press, the evolution of that political movement and its natural collapse. The cross-cutting idea of the monograph is that Moscophiles and their press are an anti-Ukrainian political force.

The author of the review states that not all theses are equally substantiated. The first thesis (the emergence of Moscophilia, the identification of Moscophilia and Russophilia, especially the claim that Moscophilia was not fatally doomed to play the role of the anti-Ukrainian movement) requires more argumentation. The second thesis (rejection of the Ukrainian national idea inevitably leads to the degradation of any political force that arises on the Ukrainian ground) in the monograph is convincing and well-reasoned. The third thesis (Sovietophilia of Halychyna Ukrainians of the 20-30's of the 20th century is a political Moscophilia) raises a very important and complex problem, but it needs more investigation.

The author considers T. Slotiuk's monograph to be of not only scientific importance but also practical in opposition to Russian propaganda.

Key words: Moscophile Press, East Halychyna, Ukrainian national idea, Russian aggression.